

Erkölcsei botrányok az iskolában

„Hová tűnt az erkölcsi halál?” – vetette fel a kérdést Popper Péter (1), amikor a nyolcvanas évek közepén egy országos botrány központi szereplőjét (ki emlékszik ma már a híres-nevezetes totócsalóra?!) hároméves börtönbüntetéséből kiszabadulva négyszáz rajongó fogadta az úgynevezett Botrány klubban. (Az eseményről az egyik országos napilap is beszámolt.) Popper eltöpreng azon, hogy hajdanában az az ember, aki megsértette a társadalmi együttélés normáit vagy köz-törvényes bűncselekményt követett el, hosszú időre, olykor örökre elvesztette erkölcsi hitelét. Az iskolai erkölcsbotrányok félévszázados történetét néhány jellegzetes eset példáján keresztül szemügyre véve figyelemre méltó tendenciák rajzolódnak ki, amelyek – többek között – azt is segítenek megérteni, hogy miért olyan nehéz ma a pedagógus, az iskola dolga, ha szerepet akar vállalni diákjai erkölcsi szocializációjában.

1 958-ban a fordulat éve óta először (és évtizedekre utoljára) országos szépségkirálynő-választás volt Magyarországon. Az akkoriban szokatlanul nagy sajtóvisszhanggal járó versenyt egy középiskolás lány, a harmadik gimnáziumi osztályba készülő B. Margit nyerte, akinek – mint ahogyan ezt valamennyi újság kiemelte – minden smink nélkül, egyszerű, szolid öltözkében sikerült a legszebbet megillető koronát megkapnia. Mi, az iskolatársnők (ez még az általános koedukáció előtti időszak) őszinte, irigységgel vegyes csodálattal fogadtuk a kapcsolódó újsághíreket, és úgy éreztük, hogy ez egyben az iskola dicsősége is. Gratulálunk azonban nem sikerült a „királynőnek”, mert az iskola a lehető leghatározottabban, a fellebbezés legapróbb lehetősége nélkül kicsapta őt azzal az indokkal, hogy egy diákhoz méltatlan, erkölcsromboló magatartást tanúsítva szégyent hozott az intézményre, és így többé a lábát sem teheti be oda. Tanáraink e kérdésről általában nem beszéltek velünk, s az itt-ott elejtett megjegyzések azt engedték sejtetni, hogy többségükben nem vonják kétségbe a döntés indokoltságát.

Az eset akár az ‚Abigél’ Matulájában is megeshetett volna. Szigorú szabályok, az ‚erkölcs’ konzervatív módon történő védelmezése, a megfellebbezhetetlen normák feltétel nélküli képviselése. Persze a Matula erkölcsi rendjét valódi hagyományok őrizték, hiteles pedagógusok meggyőződéssel képviselték, nem is szólván arról, hogy az az iskola valóban képes volt (igaz, csak ideig-óráig) megvédelmezni a főszereplő Ginát a külső, kegyetlen világ gonosz erőitől. (Nem véletlen, hogy az író, Szabó Magda még ma is büszkén hivatkozik az ő ‚matulájában’ megszerzett, a nehéz időkben erőt adó erkölcsi tartására.) Az ötvenes évek ‚vörös zárdaként’ emlegetett középiskolájában a formák és a szigor megmaradtak ugyan, a hitelesség azonban eltűnően volt. Az eset semmifajta nyilvánosságot nem kapott, nem lett belőle tehát ‚botrány’.

Nem kapott nyilvánosságot az a két botránynak számító eset sem, amely a hatvanas és hetvenes évtized fordulóján, csaknem egy időben történt egy másik fővárosi középiskolában.

Egy osztálykirándulás alkalmával készült egy fénykép, amelyen a gyerekek horogkereszt alakzatba rendeződve helyezkedtek el. Nem emlékszem pontosan, hogy ki csinált ebből (méltán!) fegyelmi ügyet, de a tantestületben formalizált keretben (értekezleten) is szó esett róla, az osztályfőnök beszélt az osztállyal, egy tanulót (feltételezhetően az ötletgaz-

dát) eltanácsolták az iskolából, a többi résztvevőnek lerontották a magatartásjegyét. Az esethez kapcsolódó „elvárt válasz” adott volt, az elkövetők motívumainak feltárása nem történt meg, a büntetést és a viszonylag szűk körű szégyenérzetet teljes hallgatás követte. Az akkor harmadikos osztályon érettségiig maradt némi stigma, a tanárok személyes meggyőződésük, élettapasztalataik függvényében rémültek meg a jelenségtől, ítélték el az esetet, illetve tartózkodtak a véleménynyilvánítástól (s voltak feltételezhetően megérett, türelmesek vagy közömbösek az ügygel kapcsolatban). A diákok túlnyomó többségét érzékelhetően nem érintette meg a dolog, aki tudott róla, az általában sajnálta a kicsapott társakat mint a tanári önkény – ha nem is vétlen, de a tett súlyához mérten sokak szerint túlzott mértékben sújtott – áldozatait. Hogy beszéltek-e minderről családi körben, s hogy ki miként észlelte, élte meg, dolgozta fel az esetet, arról nincs hiteles információ. Az adott korszakban, amely köztudottan nem volt éppen a „konstruktív konfliktuskezelés”, a felek szempontját mérlegelni kész demokrácia időszaka, nem lehet csodálkozni azon, hogy ezúttal is elmaradt a tisztázó, valamennyi vélemény elmondására nyitott beszélgetés a közvetlenül és közvetve érintett gyerekekkel és felnőttekkel. Még kevésbé lehet csodálkozni

A reakció nélkülözött minden pedagógiai megfontolást, a tanárokból a mély sértettség, frusztráció, bosszúvágy szólt, amikor a médiát maguk mellé állítva nyilvános elégtételt követeltek a néhány kollégájukon keresztül az egész tanári kart ért méltatlan sérelemért. Pedig érdemes lett volna elgondolkodni azon, vajon mivel magyarázható a jól tanuló, művelt, ambíciózus diákok cselekedete. Vajon milyen frusztrációt toroltak meg az alkohol hatása alatt, gátlásukat levetkőzve?

azon, hogy az eset nem kapott semmifajta nyilvánosságot. Az értékrend, amelynek a nevében az iskolavezetés cselekedett, egyértelmű volt, összecsengett a kötelező ideológia deklarációival.

Nem sokkal később ugyanennek az iskolának egy viszonylag szűk, politikai szempontból aktív és elkötelezett csoportja (amelyik nem átalott nyíltan állást foglalni a fenn említett „horogkeresztes” esettel szemben sem), tökéletes összhangban a korabeli hivatalos propagandával és az iskola által is képviselt ideológiával, fáklyás felvonulást szervezett az amerikai követség elé, hogy tiltakozzék a vietnami háború ellen. A felvonulást hiába próbálták megakadályozni a koruknál és élettapasztalatuknál fogva több realitásérzékkel rendelkező pedagógusok, a fiatalok, abbéli meggyőződésüktől hajtva, hogy az igazságot képviselik, együtt más

középiskolásokkal és egyetemistákkal ott voltak a követség előtt, s ennek következtében egy részük rendőrségi riadóautókban kötött ki. Lett is botrány, fejek hullottak, több, az iskola szellemiségét meghatározó pedagógust eltávolítottak az intézményből, az iskolára „szégyent hozó” diákokat eltanácsolták, és az iskola, amely addig nyitott, fiatalos és lendületes intézménynek számított, alapjaiban változott meg, s fokozatosan beleszürkült az átlagosnál valamivel gyengébben produkáló intézmények tömegébe. A diákoknak a korábban sem politizáló többségére az eset közvetlenül nem hatott. A nyilvánosság mind ebből kimaradt, a sajtó az esettel szinte egyáltalán nem foglalkozott (annál több energiát fordított erre a belügy), s csak évtizedekkel később kerültek nyilvánosságra a történetről olyan részletek, amelyekben az adott iskola szerepéről is esett némi szó.

Csupán sejtéseink lehetnek arról, hogy miként élték meg a dolgot az akkori diákok, mire emlékeznek, és mindez miként hatott értékrendjük alakulására. S itt a pedagógusnak még arra sem volt módja, hogy hivatalosan elvárt válaszokat adjon a felmerülő kérdésekre. Hogyan lehetett volna megmagyarázni a baloldali elkötelezettségű, az „imperalista” és igazságtalan háborút őszintén elítélő fiataloknak, hogy büntetendő cselekmény hangot adni annak a meggyőződésnek, amely látszólag tökéletesen egybecseng az isko-

lában is hirdettek nevelési eszményekkel? Hogyan lett volna megmagyarázható, hogy ez a „vétek” erkölcsi szempontból sokkal súlyosabban esik a latba és keményebb következményekkel jár, mint a horogkeresztes történet? A történetek ugyanis nemhogy alátámasztották volna, hanem egyenesen cáfolták a hivatalosan elfogadott ideológiát, amelynek központi értékeiként deklarálták a nemzetköziség eszményét, a megtámadott nép iránti szolidaritást, a politikai aktivitást, az elvszerűséget.

A rendszerváltás a kilencvenes évekre nem csupán az egyetlen kötelező világnézet által elfedett pluralizmust tette legitimé, hanem egyre bővülő teret adott a nyilvánosságnak, és ennek következtében egyre lehetetlenebbé vált az iskolai ügyek, konfliktusok, botrányok titokban tartása. A színvonalas tényfeltárás sok esetben hasznára volt a demokratizálódási folyamathoz, a sajtó, rádió, tévé számos esetben pozitív szerepet játszott, nem ritkán segítette is bizonyos ügyek többoldalú feltárásában, az igazságtalanul meghurcoltak védelmezésében. A nyilvánosságra kerülés azonban magában hordozta a torzítás lehetőségét, a manipuláció veszélyét. A piaci szemlélet terjedése és alapvető sajtóetikai normák elhalványulása következtében egyre erősödik – és sajnálatos módon nem csupán a bulvársajtóban – a szenzációk utáni hajszája, hiszen vélhetően keresettebb az a sajtótermék, nézettebb az a televíziós műsor, amely valami közérdeklődésre számot tartható botrányos esetet szellőztet meg. Hogy mi a közlemény igazságtartalma, hogyan hat az ügy szereplőire, illetve miként befolyásolja a történeteket, az a média jelentős részét egyre kevésbé látszik érdekeln.

Az évtized első felében a vidéki nagyváros igen jó hírű iskolájában az egyik érettségiző osztály tanulói szilvesztert ünnepeltek az egyik diáktárs szüleinek hétvégi házában. Néhány fiatalnak az elfogyasztott alkoholtól mámoros hangulatban az az ötlete támadt, hogy felhívja néhány pedagógusát, és névtelenül, megváltoztatott hangon sértő szövegeket mond neki. Mivel a telefonközpont akkor már digitális volt, meg lehetett találni a hívót, az anonimitásban reménykedő diákok „lebuktak”. Az érdekeiket érvényesíteni képes pedagógusok jogos sértettségükben a nyilvánosság előtt adtak hangot felháborodásuknak. Feljelentés, rendőrségi ügy, kicsapás stb.

A tett maga erkölcsi szempontból egyértelműen elítélendő, hiszen a fiatalok behatoltak a felhívott tanárok intim szférájába, megsértették, megalázták a hívtat, névtelenségbe burkolózva figyelmen kívül hagyták alapvető együttélési normákat, megsértettek személyiségi jogokat. Erre nem mentség a szilveszteri hangulat, az ittasság, és maga a tett jóval túlmegegy az egyszerű diákcsoport kategóriáján. Mindennek ellenére a reakció nélkülözött minden pedagógiai megfontolást, a tanárokból a mély sértettség, frusztráció, bosszúvágy szólt, amikor a médiát maguk mellé állítva nyilvános elégtételt követeltek a néhány kollégájukon keresztül az egész tanári kart ért méltatlan sérelemért. Pedig érdemes lett volna elgondolkodni azon, vajon mivel magyarázható a jól tanuló, művelt, ambiciózus diákok cselekedete. Vajon milyen frusztrációt toroltak meg az alkohol hatása alatt, gátlásaikat levetközve? Nincs tudomásom arról, hogy az esetről az érintettekkel (és társaikkal) történt volna olyan beszélgetés, ahol kimondódhattak volna esetleges sérelmek, sor kerülhetett volna például egy őszinte bocsánatkérésre.

A tett szankcionálása indokolt, a szankcionálás módja, súlya azonban nem adekvát az adott helyzettel. Az iskola pedagógusai az ügy kezelését áthárították a hatóságokra. A nyomozás során a diákokat vádlottakként, illetve szemtanúkként kezelték. Volt diák, aki úgy szabadulhatott volna meg a büntetés (az iskolából történő kicsapás) alól, ha megnevezi a tett elkövetőit. Nem tette meg, távoznia is kellett az intézményből. A hatósági eljárás, amely természeténél fogva nélkülözött minden pedagógiai megfontolást, rendkívül nagy visszatetszést keltett az iskolában és a városban. A meghurcoltatások, a túlzott szankcionálás következtében a bűnösökből mártírok lettek, akikkel szolidaritást vállalt társaik nagy része s akiket őszintén sajnáltak a város nem közvetlenül érintett lakói.

A pedagógusok a médianyilvánosság mozgósításával viszonylag szűk körben keltettek rokonszenvet. De nekik (lévén egy elit gimnázium tanárai) elég erős volt az érdekérvé-

nyesítési hajlandóságuk, elég kiterjedt a kapcsolatrendszerük annak eléréséhez, hogy véleményüket a média hangsúlyosan deklarálja. Mód volt tehát országossá szélesíteni a botrányt, s a megtörtént esettel is felhívni a figyelmet a pedagógusok általános nyomorúságára, kiszolgáltatottságára, a személyiségi jogaikat ért sérelemre.

Szinte ugyanebben az időben egy kelet-magyarországi faluban öngyilkosságot követett el egy nyolcadikos fiú: apja vadászpuskájával agyonlőtte magát. Búcsúlevelében az osztályfőnökét említette meg tette kiváltójaként. A dolog előzménye, hogy a fiú meglehetősen gyenge osztályzatokat szerzett, és az ezeket tartalmazó osztályzatokat rendre nem íratta alá a szüleiével. Az osztályfőnök úgy vélte, hogy a közvetlenül középiskolai továbbtanulás előtt álló gyerek szüleinek tudniuk kell az osztályzatokról, és az ellenőrzőt személyesen vitte el az apához. A fiú ezt követően hajtotta végre az öngyilkosságot. A szülők fájdalomkban gyilkossággal vádolták a pedagógust, és még a temetésen való részvétele ellen is tiltakoztak. Ennek ellenére a tanárnó ott volt a temetésen, ahol a televízió riportere minden előzetes egyeztetés nélkül az orra alá dugta a mikrofont, és azonnali nyilatkozatot kért tőle arról, hogy éppen akkor mit érez, mit gondol arról, hogy a falu őt gyilkosnak tartja. A szerencsétlen tanárnó könnyek között bizonygatta, hogy neki tiszta a lelkiismerete, mindenképpen kötelességének érzi, hogy jelen legyen tanítványa temetésén. S az egész ország láthatta őt egyenesben, letakaratlan arccal, névvel, lakcímmel. Szólt ugyanerről az ügyről rádióműsor is, kicsit árnyaltabban taglalva az esetet. Ez sem jutott azonban tovább a szenzáción, a különleges eseten, a fájdalomból fakadó fenyegetőzésen, az indulatok ábrázolásán. Nincs információ arról, hogy mi történt ezzel a pedagógussal, hogyan hatott további életére a megrázó esemény, a gyilkossági vád megélése. Tudott-e védekezni ellene? Fel tudott-e szabadulni a súlya alól? Egy biztos: ezt az osztályfőnököt, az ő személyiségi jogait senki sem védte meg, az ügy a szenzáción túl mélyebben, felelősséggel senkit sem érdekelt igazán.

A kilencvenes évek első felére az iskola mozgástere részben nőtt. A pedagógusoknak, megfelelő kapcsolatok birtokában, lehetőségük volt a nyilvánosságához fordulni, ha sérelem érte őket, és ebben az időben voltak olyan orgánusok, amelyek teret is adtak a hasonló problémáknak, védelmet nyújtottak a személyiségi jogaikban megsértett tanároknak. Megfelelő kapcsolatok hiányában azonban ez a mechanizmus esetlegesen működött, és nyilvánvaló volt, hogy nem annyira az igazságszolgáltatáson, mint inkább a meglévő kapcsolatokon múlott, hogy kit vesz, illetve kit nem vesz védelmébe a sajtó, a rádió vagy a televízió. S hogy miként hat mindez a közvéleményre és – ami még fontosabb – a pedagógusok hitelére, a tanárok és diákjaik közötti kapcsolatra, arról kinek-kinek megvan a saját tapasztalatai, példái és ellenpéldái.

A század-, illetve ezredfordulóhoz közeledve az előbb érzékeltetett tendencia, tehát a média hatásának a növekedése, az erkölcsi értékek világának egyre kaotikusabbá válása tovább erősödött, megnehezítve az iskola, a pedagógusok felelősségvállalását diákjaik erkölcsi szocializációjáért.

Az elmúlt évek közismert botránya volt, amikor diákok ledöntötték a Regnum Marianum templom helyén álló keresztet. Magáról a tettről ugyanaz mondható el, mint a korábban elmondott telefonbetyárokodásról: erkölcsi szempontból egyértelműen elítélendő, az ezt elkövető tizenhét, tizennyolc éves diákoknak nagykorúságuk küszöbén már tudatában kell lenniük cselekedetük súlyának, s ezért nyilván vállalniuk is kell a felelősséget. Az érintett, méltán jó nevű gimnázium tantestülete alkalmas lett volna arra, hogy megfelelően kezelje az ügyet, s olyan módon kommunikáljon az érintett tanulókkal (és társaikkal), hogy ez számukra egy életre szóló tanulással járjon. A konstruktív problémakezelést azonban számos tényező akadályozta, amelynek következtében az adott tantestület sodródni kényszerült az eseményekkel.

Mi történt?

A keresztdöntő fiatalokat rajtakapták, és tettükről feljelentés érkezett a hatósághoz. Házkutatás, 60 órás őrizetbevétel...

Az igazgató nem kívánta nyilvánosságra hozni az ügyet, de az egyik kereskedelmi televízió nyomán 24 órán belül vezető hír lett belőle.

Egyes politikai erőknek kapóra jött az eset, és alaposan ki is használták az ebben rejlő propagandalehetőséget.

Az iskola nem foglalkozhatott belső ügyként a problémával, a nyilvánosság előtt kellett állást foglalnia. A tantestület véleménye megoszlott, és néhány százalékkal többen döntöttek a fiúk iskolából történő eltávolítása mellett. Az igazgató – hivatalból – erről a döntésről számolt be a médiában.

Mindezek után kiderült, hogy az iskolának a jelenleg érvényes törvényi szabályozás értelmében nincs joga szankcionálni olyan vétséget, amelyet az érintettek nem az iskolában, tanítási időben, illetve az iskola által szervezett esemény során követnek el. Ezért tehát nem távolíthatták el a fiúkat.

Megtörtént a feljelentés, és a fiatalok ellen bünvádi eljárás indult. Ennek során egyes védőügyvédek megkísérelték saját védencüket rávenni a társaik elleni vallomástételre. (Hajtották őket egy fontos erkölcsi érték: a társak iránti szolidaritás feladására!)

A diákokat a bíróság 10–12 nap közmunkára ítélte.

Az eset az iskola hírnevét erősen megtépázta, a „botrányt” az intézmény azóta sem heverte ki, a bizalmi válság a tantestületen belül, illetve a tantestület és az iskolavezetés között elmélyült és további konfliktusokhoz vezetett.

Az iskola nem maradhatott tehát ura a helyzetnek, mivel az ügy túlnőtt önmagán, szimbólummá, politikai eszközzé, illetve médiaszennzációvá terebélyesedett. Mindennek a fényében a pedagógiai célok, nevezetesen a fiatalokért vállalt felelősség, az (erkölcsi) szocializációjukba való bekapcsolódás, a hitelesség megőrzése és ezáltal a hatékonyság biztosítása erőteljesen megkérdőjeleződik. Jól mutatja a helyzet fonákságát, hogy miután az iskolát óriási csatazaj közepette pellengérré állították, valóságos canossát jártattak az igazgatóval, végül is kiderült, hogy a dologhoz az intézménynek nincs is köze, hiszen mindez éjnek éjadján, az iskolaépületen kívül történt. Szankcionálni tehát nincs mód, az egész fegyelmi tárgyalás felesleges bohóckodás volt.

A bulvársajtó politikailag is megfűszerezett szenzációhajszája nemcsak hogy lejáratja az érintett iskolát, hanem erőteljesen behatárolta azt is, hogy mit tehet a tantestület és mit nem, ráadásul olyan követeléseket közvetített, amelyeknek – az érvényes törvényi rendelkezések keretében – lehetetlen volt eleget tenni. (Az ügyről születtek valóban tényfeltáró írások is. (2) Ezek hatása azonban lényegesen szűkebb körű és a botrányra éhes médiánál sokkal kevésbé látványos.)

S szólni kell még itt a történet kapcsán a jog szerepéről is. A Köznevelési Törvény azon passzusa, amelynek alapján az iskola nem szankcionálhat iskolán kívül történt vétségeket, feltétlenül elejét veszi bizonyos túlkapásoknak, és segít távolabb kerülni attól a korábbi gyakorlattól, amelyben az iskola hatóságként diákjai teljes élettevékenységét kontroll alatt tarthatta. Ennek alapján ebben az esetben az érintett szülők joggal tiltakozhattak gyermekeik kicsapása ellen. Ugyanakkor a széles közvélemény mégis az iskolán kérte számon diákjai tettét, az igazgató vált bűnbakká, a tehetetlenség megtestesítőjévé kollégái egy része előtt. Kialakult az a nehezen feldolgozható és megoldható helyzet, hogy az intézmény kényszerítve volt a lépésre. Sőt a közvélemény nyomására, a botránytól való félelem miatt vagy meggyőződésből a testület egyik fele súlyos büntetést szeretett volna foganatosítani, s e döntésben sikerült is némi többséget elérnie. Megszületett tehát a precedensértékű ítélet, amelyet nem lehetett végrehajtani.

Mit gondoljunk a tettesekről, akik egy ilyen meghurcoltatás és az ehhez kapcsolódó bünvádi eljárás után sokkal inkább tűntek a társak és szülők szemében mártíroknak, mint bűnösöknek? A történetek ugyanis sokkal inkább szóltak minden egyébről, mint az elkövetett vétség erkölcsi súlyáról, a mások meggyőződése iránti tisztelet kötelezettségéről, a tettek elkövetéséért való felelősségvállalásról. Hasonlóan a szilveszteri telefonbetyár-

ködáshoz, ebben az esetben is sikerült mártírkoszorúval díszíteni a vétséget elkövetőket, miközben nem volt mód az adott tett elemzésére, a tanulságok levonására, a megbánásra. Pedig a történetek utáni pillanatokban adott volt a lehetőség még a katarzisa is, és az érintett fiatalok számára egy életre szóló tanulsággal járhatott volna egy, a tetteikkel adekvát büntetés. Amely nem stigmatizál, hanem a későbbiekben segít dönteni, eligazodni dinamikusán változó világunk útvesztőiben.

Vajon milyen tapasztalatokat szereztek az érintett diákok és társaik a konstruktív önvizsgálat helyett? Itt jegyzem meg, hogy e fiatalokat személyesen nem ismerem, nem beszéltem velük, értesüleseimet részben az említett tanulmányokból és az ügyben közvetve érintett néhány pedagógussal történő személyes beszélgetésekből szereztem.

Átélték egy izgalmas kalandot, amely néhányuk számára polgárpukkasztó, bátorságot igazoló tett, mások számára politikai hitvallás volt.

Feltételezhetően éreztek büntudatot, amikor megélték iskolájuk nyilvános meghurcoltatását.

Megérezhettek valamit a politikai manipuláció mechanizmusaiából, illetve a média hatásrendszeréből.

A kilencvenes években a szülői és a diákjogoknak a kodifikációja, érvényesülése, illetve érvényesíthetetlenlensége mentén számtalan vita, konfliktus keletkezett az iskolákban és az iskolák körül. Lényegesen kevesebb szó esik a pedagógusok jogairól. A pedagógustársadalom nagy része a rendszerváltás vesztesei közé sorolja magát, és nem ritka, hogy a tanárok tanulóikhoz (és szüleikhez) viszonyítva alárendelt, kiszolgáltatott helyzetűnek érzik magukat. A frusztráció aztán agressziót szül.

Tanúi voltak a tantestület zavarodottságának, megosztottá válásának, hatásköre beszűkülésének.

Megtapasztalhatták a jog adta csúrés-csavarás nem mindig az erkölccsel összeegyeztethető természetét.

A bűnvádi eljárás kapcsán szembekerülhettek egy jellegzetes erkölcsi dilemmával: megúszhatják a nagyobb büntetést, ha feladják a társaik iránti szolidaritást.

Félő, hogy ezek a hatások leginkább a cinizmust erősítik mindazokban, akik az eset részesei voltak. (3)

Ebben az esetben tehát volt botrány, mégpedig nagy nyilvánossággal, amelynek során elsősorban az erkölcsi szempontból teljesen véten pedagógusok veszítették el a hitelüket. A botrány nyilvánosságra kerülése nem segítette a tisztázást, csak még zavarosabbá tette az erkölcsi értékek amúgy is áttekinthetetlen világát.

Ha mai szemmel tekintünk vissza ezekre a véletlenszerűen kiválasztott, de az adott korok hangulatát híven tükröző esetekre, elgondolkodtató következtetésekre juthatunk.

Egy szépségversenyen való részvételért ma már senkit sem csapnak ki az iskolából. Sőt az iskolán kívül elkövetett cselekedetekkel kapcsolatban az iskolának nincs joga eljárni, szankcionálni. Az iskola házirendje mint jogi szabályzat funkcionál, de csupán az intézmény belső életének kereteit határozhatja meg.

Az iskola számára nem létezik egyetlen kötelezően előírt ideológia, a plurális demokráciában mindenki nyíltan vállalhatja meggyőződését, hitét, ha evvel nem sérti mások jogait saját meggyőződésük, hitük vállalásában. A szélsőségek ugyanúgy tiltottak (ha a határvonalak nem is mindig elég határozottak), mint korábban. Tehát a horogkereszt ábrázolása vagy a lerombolt templom helyén álló kereszt ledöntése minden megközelítésben erkölcsi törvényeket sértő cselekedet, bármi motiválja is az elkövetőket.

A vietnámi háború elleni tiltakozók meghurcolása a hatvanas-hetvenes évek fordulóján egy hazug és diktatórikus hatalom etikátlan lépése volt. A jelenlegi háború(k) elleni tiltakozásokat már nem büntetik, bár nem is méltányolják súlyuknak megfelelően. Isko-

lai szinten azonban semmiképpen nem kell megtorlástól tartania annak, aki nem ért egyet például az Irak elleni támadással, de annak sem, aki egyetért vele.

A kilencvenes években a szülői és a diákjogoknak a kodifikációja, érvényesülése, illetve érvényesíthetatlensége mentén számtalan vita, konfliktus keletkezett az iskolákban és az iskolák körül. Lényegesen kevesebb szó esik a pedagógusok jogairól. A pedagógus-társadalom nagy része a rendszerváltás vesztesei közé sorolja magát, és nem ritka, hogy a tanárok tanulóikhoz (és szüleikhez) viszonyítva alárendelt, kiszolgáltatott helyzetűnek érzik magukat. A frusztráció aztán agressziót szül, a bizalmatlanság felerősíti a szemet szemért, fogat fogért közismert mechanizmusát. Ez a jelenség is fellelhető a szilveszteri telefonálás történetében.

A médianyilvánosság egy bizonyos határig jelenthet akár a pedagógusok számára is védelmet, fellebbezési lehetőséget vélt vagy valódi sérelmek esetén. A média beavatkozása azonban több ponton rejt buktatókat. A telefonon kapott sértésért ugyan elégtételt vehettek a sértettek, de a probléma nyíltté tétele ebben az esetben a probléma elhárításával, a közvélemény megosztásával járt együtt, és az ügyben érdekelt diákok számára a mártírrá válás lehetőségét, az elkövetett vétséggel való őszinte szembesülés elmaradását jelentette. A nyilvánosság másik buktatója, hogy fokozhatja a kiszolgáltatottság esélyét, főként, ha az érintettnek nincs módja saját érdekei, személyiségi jogai érvényesítésére (mint az öngyilkos fiú osztályfőnökének).

A médiában megjelenő tényfeltáró, oknyomozó riportok segíthetik a tisztánlátást, a szenzációhajhász, felelőtlen, esetenként politikailag is manipulált sajtótermékek, tévé- és rádióadások azonban hallatlanul sokat árthatnak. És a joggal is vissza lehet élni...

Nagyon nehéz lezárni a felidézett történetek által gerjesztett gondolatsort. Meg lehet állapítani, hogy ma társadalmi szinten az erkölcsi halál – a fogalom Popper Péter által sejtetett értelmében – valóban nem létezik, de bárki erkölcsi hullává tehető hosszabb-rövidebb időre, ha úgy hozzák a körülmények. Miközben hatalmas bűnöket meg lehet úszni, sőt nyertesként is ki lehet jönni belőle. Ma már akár mártírrá vagy hőssé, ideig-óráig sztárrá válhat még az olyan ember is, aki nyilvánvalóan áthágott erkölcsi törvényeket.

Mi következhet mindebből az iskolára, a pedagógiára nézve?

Programként természetesen felvállalható, hogy igyekezzünk autonómokká, belső kontrollosokká, „mezőfüggetlenekké” válni. De hogyan maradhat az ember független atól a társas, társadalmi környezettől, amelyben él?

Van-e nekünk, felnőtteknek, szülőknek és pedagógusoknak elég erőnk ahhoz, hogy Münchenhausen báróhoz hasonlóan saját hajunknál fogva rángassuk ki magunkat a moscsárból?

Jegyzet

(1) A hétköznapiok lélektana. (1986) *Élet és tudomány*, 49.

(2) Például: Fellegi Borbála (2001): Csonka kereszt – csonka igazságszolgáltatás. *Új Pedagógiai Szemle*, 9.; Vádemelés a keresztöntők ellen. „Díszei hullanak...” (2000) *Magyar Narancs*, 12. 21.

(3) Ezt a fiatalok körében terjedő cinizmust is bizonyítják egy jelenleg a második szakaszában tartó OTKA-kutatás során elvégzett országos felmérés eredményei. A munkacsoport vezetői: Horváth H. Attila és Szekszárdi Júlia.